

Braziūnienė, Alma

Martynas Mažvydas i początki słowa drukowanego na Litwie

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia 4 (340), 47-60

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Alma Braziūniene

Martynas Mažvydas i początki słowa drukowanego na Litwie

Pojawienie się prasy w języku narodowym, wydrukowanie pierwszej książki w tym języku – jest niezmiernie ważnym wydarzeniem w życiu każdego narodu. „Litwini czują szczególną wdzięczność wobec swojej książki, choćby dlatego, że uratowała ona i nas, i nasze państwo” – pisał profesor Uniwersytetu Wileńskiego, kierownik Katedry Księgoznawstwa Domas Kaunas w oficjalnym zaproszeniu na obchody 450-lecia Pierwszej Książki Litewskiej z dnia 8 stycznia 1997 roku. Od czasu wydrukowania w 1547 roku pierwszej książki w języku litewskim minęło 450 lat. Przygotowania do tego jubileuszu, mnóstwo związanych z tym imprez, silnie ożywiły i zaktywizowały życie kulturalne Litwy. Celem tego artykułu jest przypomnienie nielitewskiemu czytelnikowi, czym było dla Litwy ukazanie się w 1547 roku pierwszej książki litewskiej – *Katechizmu* Martynasa Mažvydasa – w kontekście pojawienia się na Litwie słowa drukowanego, o więziach wydawniczych łączących litewskich i polskich działaczy kulturalnych mieszkających ówczesnie w Królewcu, omówienie problemu nakładu pierwszej książki litewskiej oraz wyjaśnienie, jak i dlaczego 450. rocznica tego wydarzenia stała się nieprzeciętnym zjawiskiem w dziejach Litwy.

Pierwsza książka litewska jest dzieckiem renesansu. Właśnie w tym okresie (XV–XVI w.) z Włoch zaczęły się rozchodzić idee humanizmu, kierujące uwagę nie tylko na człowieka w ogóle, ale też na języki narodowe. Humanizm, jako system poglądów i ruch duchowy, wywyższał wolnego, wykształconego człowieka. *Humanitas* (z łac. *humanus* – ludzki, uprzejmy, delikatny) – to przede wszystkim ideały człowieka, państwa, wiary i wolności. Idee humanizmu prężnie torowały drogę również do życia Wielkiego Księstwa Litewskiego. Przede wszystkim szerzyły się one poprzez studentów z Litwy, kształcących się na uniwersytetach europejskich (do XVI w. najpopularniejsze były uniwersytety w Padwie, Bolonii, Sienie, Pradze, Krakowie, w XVI w. – w Królewcu, Wittenberdze, Lipsku, Leiden i in.). Idee humanizmu szerzyli też inni wykształceni zachodnioeuropejczycy miesz-

kający w owym czasie na Litwie (przede wszystkim Jan Sakran, Erazm Witeliusz, Wacław Agryppa i in.), a w drugiej połowie XVI w. tacy działacze kulturalni, jak np. słynny prawnik, poeta Piotr Rojzusz. Szczególnie silnym bodźcem dla ruchu humanistycznego była Reformacja, która na Litwie wyłoniła takie osobowości jak Abraham Kulwieć, Stanisław Rapagelanus, Jerzy Zabłocki. Przygotowali oni grunt dla ukazania się litewskiego słowa drukowanego, przede wszystkim dla *Katechizmu* Martynasa Mažvydasa.

Jakie warunki zdecydowały o tym, że drukowana książka litewska ukazała się właśnie w pierwszej połowie XVI wieku? Przede wszystkim, jak już wspominałam, sprzyjał temu klimat epoki renesansu. Coraz więcej studentów z Wielkiego Księstwa Litewskiego wyruszało na studia do uniwersytetów europejskich. Coraz bardziej wzrastało zapotrzebowanie na posiadanie w samej Litwie uczonych ludzi i książek. Zaczęły się pojawiać pierwsze prywatne biblioteki. Należałoby tu przede wszystkim wspomnieć o księgozborze wojewody wileńskiego i kanclerza WKL Olbrachta Gasztołda (zm. 1539). Jego biblioteka, licząca ok. 70 woluminów, zawierała książki rękopiśmienne i drukowane, w tym dużo utworów literatury pięknej¹. W owym czasie na Litwie jeszcze nie było drukarni, chociaż Europa już całe półwiecze pomyślnie korzystała z tego niepowtarzalnego wynalazku Johanna Gutenberga, a tym samym i całej ludzkości: drukarnie, jak grzyby po deszczu, mnożyły się w Niemczech, Niderlandach, Włoszech, Francji i innych państwach. Nakłady książek zaczęły sięgać tysiąca i więcej egzemplarzy.

Potrzeba posiadania książki drukowanej zaistniała również na Litwie. Szczególnie aktualna była praca nad ujednoczeniem, kodyfikowaniem tekstów liturgicznych, ponieważ w książkach rękopiśmiennych z winy kopistów owe teksty zaczęły wykazywać spore różnice. Nad kościołem katolickim zawisła groźba herezji, toteż bardzo aktualne stało się szybkie rozpowszechnianie (sposobem drukowanym) już zatwierdzonych „oczyszczonych” tekstów liturgicznych. Tak powstała tzw. *Agenda* Marcina.

O kanoniku wileńskim Marcynie, który przygotował pierwszą drukowaną książkę litewską, posiadamy niewiele wiadomości. Nie znamy nawet dokładnej daty jego urodzenia (przypuszcza się, że ok. połowy XV w.²). Pochodził z Wilna, studiował prawo we Włoszech. Już w 1492 roku mianowano go na Litwie biskupem żmudzkiem, dał się poznać również jako działacz polityczny. W latach studiów dużo czasu spędził we Włoszech i oczywiście dostał się pod wpływ panujących tam

¹ Szerzej o ówczesnych bibliotekach prywatnych na Litwie pisała M. B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984; zob. również: J. Ochmański, *Najdawniejsze księgozbiory na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność...*, [In:] *Europa Orientalis*, Toruń 1996, s. 73–83.

² S. Nowak, *Konrad Baumgart i początki sztuki drukarskiej w Gdańsku w XV wieku*, Gdańsk 1998, s. 136–139 (rozdział pt. *Autor* i tekst *Agendy*).

idei humanizmu. Usiłował je szerzyć po powrocie na Litwę. Starał się też propagować użycie języka litewskiego. Zmarł w 1514 roku³.

Nie wiadomo dokładnie, dlaczego swoją *Agendę* Marcin zawiózł do druku nie do Krakowa, który w owym czasie był już znany ze swoich prac drukarskich i gdzie wkrótce miały zostać wydrukowane inne późniejsze książki przygotowane na Litwie, lecz do Gdańska. Tu 10 kwietnia 1499 roku w drukarni Konrada Bomgarta ujrzała świat książka *Agenda sive exequiale divinatorum sacramentorum per venerabilem virum dominum Martinum canonicum Vlnensem diocesis edita. Impresum in Gdano per me Conradum Bomharten*⁴. Wiadomo, że Konrad Baumgart był drukarzem wędrownym i do Gdańska przybył w końcu XV w. z Lubeki lub Magdeburga. Tu w 1498 roku założył drukarnię. Wydał cztery książki, lecz nie wszystkie się dochowały⁵. *Agenda* zachowała się w dwóch wariantach: jeden z nich był przeznaczony dla diecezji wileńskiej, drugi – dla innych diecezji. Obecnie owe dwa egzemplarze znajdują się w Bibliotece Ossolińskich we Wrocławiu oraz w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Litewskie biblioteki naukowe posiadają jedynie mikrofilmy tych książek.

Po ukazaniu się w 1499 roku *Agendy* Martynasa wydano więcej książek, przeznaczonych specjalnie dla Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po pierwsze należałoby tu wymienić książkę *Elucidarius errorum ritus Ruthenici...* profesora Akademii Krakowskiej, bardzo wpływowego Jana Sakrana (miejsce i rok wydania nieznane, inne wydanie – 1507 r.). Książka ta, napisana na specjalne zamówienie litewskiego kościoła katolickiego, była swego rodzaju wydaniem propagandowym, skierowanym przeciwko wpływom kościoła prawosławnego w Wielkim Księstwie Litewskim. Drukowane teksty kościoła katolickiego w tym wypadku rzeczywiście potwierdziły wszystkie zalety książek drukowanych.

W pierwszym ćwierćwieczu XVI w. książek, przeznaczonych specjalnie dla Litwy, najwięcej wydał drukarz krakowski Jan Haller (1467–1525)⁶. Akademia Krakowska, która była bardzo popularna także wśród studentów z Litwy i zgodnie ze starą tradycją, pochodzącą jeszcze z czasów Jagiełły, uważana była za litewską szkołę wyższą, również wpływała na ukazywanie się takich książek. Drukarnia J. Hallera była jednocześnie drukarnią uniwersytecką, toteż studenci z Litwy mogli zaopatrywać się tu w potrzebne książki. Litewski historyk kultury Marcelinas

³ M. Ročka, *Primoji Lietuvos knyga*, Mokslas ir gyvenimas 1973, nr 5, s. 10–12; M. Ročka, *Del XV a. pabaigos ir XVI a. pradžios Lietuvos knygu*, [In:] *Iš bibliografijos aruodu*, Vilnius 1985, s. 139–143.

⁴ Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur/Moderante A. Kawecka-Gryczowa, compuserunt M. Bohonos et E. Szandorowska. [T. 1], Vratislaviae et al., 1970, s. 13, n. 63; Gesamtkatalog der Wiegendrucke/Hrsg. Von der Kommission für den Gesamtkatalog, der Wiegendrucke, Bd. 1, Leipzig 1925, P. 207, nr 454; N. Feigelmanas, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius 1975, s. 420.

⁵ Na jego temat zob. S. Nowak, op. cit.

⁶ M. Ročka, *Del XV a. pabaigos...*, s. 147.

Ročka (1912–1983) obliczył, że książek takich, tłoczonych w drukarniach nie tylko już wspomnianego J. Hallera, ale także Kaspra Hochfedera (zm. ok. 1517 r.), Hieronima Vietora (1480–1546) oraz mających specjalne oznakowanie państwowym herbem Wielkiego Księstwa Litewskiego, w pierwszym ćwierćwieczu XVI w. było nie mniej niż dwadzieścia⁷.

Epoka renesansu wzbudziła zainteresowanie językami narodowymi. Właśnie w pierwszym ćwierćwieczu XVI w. ukazały się pierwsze książki w językach ojczystych innych narodów sąsiedzkich: w 1513 r. w drukarni Floriana Unglera w Krakowie ujrzała świat pierwsza (zachowana) książka w języku polskim – tłumaczony z łaciny modlitewnik *Raj duszny* Biernata z Lublina. W 1517 r. w Pradze Franciszek Skoryna zaczął drukować swoją *Biblię* – pierwszą książkę w języku starobiałoruskim. Wiadomo, że w 1525 r. istniały druki w języku Liwów, łotewskim i estońskim, jednakże nie dochowały się one do naszych czasów⁸. Szybko ukazała się książka w języku jidysz (1530 r.), w roku 1543 – w języku fińskim, w 1545 zaś – w języku pruskim. Na takim tle pojawienie się pierwszej książki w języku litewskim w 1547 roku wydaje się zjawiskiem normalnym, odpowiadającym ogólnym tendencjom owych czasów.

Inaczej niż w historii książki polskiej, gdzie jeszcze przed wydrukowaniem w roku 1513 *Raju dusznego* jako osobnej pozycji pojawiały się pojedyncze teksty polskie w książkach łacińskich (*Statuta synodalia episcoporum Wratislaviensium*, 1475; *Commune incliti Poloniae Regni privilegium*, 1506 i in.⁹), drukowanych tekstów tego rodzaju w języku litewskim, jeszcze przed ukazaniem się *Katechizmu* M. Mażvydasa, nie odnaleziono albo się one nie dochowały. Jednakże o tym, że język litewski jako język pisany funkcjonował, świadczą rękopiśmienne wpisy w języku litewskim w zachowanych książkach drukowanych.

Niestety, nie dochowały się książki w języku litewskim, chociaż na pewno musiały one być. Dla społeczeństwa czytającego, a zwłaszcza dla księży głoszących słowo Boże w zrozumiałym dla ludu języku litewskim, oczywista wydaje się potrzeba posiadania książek w tym języku. Najpełniejszy rękopiśmienny tekst litewski odkryto w 1962 roku w książce *Tractatus sacerdotalis* wydanej w 1503 roku w Strasburgu. Jest to wolumen składający się z trzech części; książka ta znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie¹⁰. Na wewnętrznej stronie okładki spisane są pacierze w języku litewskim: *Teve musų* (*Ojciec nasz*), *Sveika Marija*

⁷ Ibidem, s. 147–151.

⁸ L. Aarma, *Über 410 jährige in Vilnius gedruckten ethnischen katholischen Bücher*, *Knygotyra* 32, 1998, s. 42–43.

⁹ W. Wydra, R. Rzepka, *Niesamoistne drukowane teksty polskie sprzed roku 1521 i ich znaczenie dla historii drukarstwa i języka polskiego*, [In:] *Dawna książka i kultura. Materiały międzynarodowej sesji naukowej z okazji pięćsetlecia sztuki drukarskiej w Polsce*, pod red. S. Grzeszczuka i A. Kawkiej-Gryczowej, Wrocław etc. 1975, s. 263–288.

¹⁰ Dział Starodruków Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego (dalej VUB), II 3003–3006.

(*Zdrowaś Maryjo*) oraz *Tikiu Dievą tevą* (*Wierzę w Boga Ojca*) – razem 24 wersy. Specjaliści od staropiśmiennictwa litewskiego J. Lebedys (1913–1970) i J. Palionis (ur. 1924 r.) ustalili, że tekst został zapisany w pierwszym dziesięcioleciu XVI w. i jest to odpis ze starszego tłumaczenia z języka polskiego¹¹. Litewski historyk kultury Sigítas Narbutas (ur. 1959 r.) odnalazł i opublikował teksty litewskie z dwóch innych ksiązek łacińskich: z mszału z 1501 roku wydanego w Lyonie (znajduje się on w Centrum Bibliografii i Księgoznawstwa Litewskiej Biblioteki Narodowej) oraz z homilii z 1536 roku wydrukowanych w Kolonii (książka z Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie). Ciekawe wydaje się to, że wszystkie wspomniane książki, jak poświadczają zachowane wpisy, należały do bibliotek klasztorów franciszkańskich na Litwie. Potwierdza to tezę, że piśmiennictwo w języku litewskim na Litwie szerzyło się właśnie przez franciszkanów. Taką koncepcję, wysuniętą przez historyka kościoła na Litwie V. Gidžiunasa (1912–1984) oraz, niezależnie od niego, przez historyka języka litewskiego Z. Zinkevičiusa (ur. 1927 r.), umocniła zupełnie niedawno, bo wiosną 1998 roku, odnaleziona przez pracowników Działu Starodruków Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego jeszcze jedna książka z litewskimi wpisami – *Summa aurea armilla nuncupata...* wydana w 1590 r. w Wenecji, również należąca do litewskich franciszkanów, a ściślej do klasztoru franciszkanów w Kretyndze¹².

Jednakże do pojawienia się i upowszechnienia książek w językach narodowych najbardziej przyczynił się XVI-wieczny ruch reformacyjny, dążący do zwyfikowania i zreformowania najistotniejszych założeń Kościoła. Najważniejszym postulatem było głoszenie słowa Bożego w zrozumiałym dla ludzi języku narodowym. Zderzenie się reformacji i kontreformacji, swoista konkurencja, kto pierwszy ogłosi drukowane „słowo Boże”, zdecydowały o pojawieniu się pierwszej książki w języku litewskim.

Wilno pierwszej połowy XVI wieku było już przesiąknięte ideami reformacji. Sąsiedztwo niezbyt odległego Królewca, gdzie w 1525 roku został zlikwidowany zakon krzyżacki, a wielki mistrz Albrecht Hohenzollern stał się pierwszym świeckim władcą, gdzie protestantyzm był oficjalnie uznaną religią państwową, w niewielkim stopniu wpływało na kształt formującego się w Wilnie protestantyzmu. Idee reformy kościoła ogłoszone przez Marcina Lutra przeniknęły do życia ówczesnej Litwy. Najbardziej zapalonymi wyznawcami i propagatorami nowego ruchu religijnego byli Abraham Kulwieć, Stanisław Rapagelanus, Jerzy Zabłocki i Martynas Mažvydas. Właśnie ci ludzie byli autorami pierwszej książki w języku litewskim, do nich należał trud przygotowania do druku tej znamiennej pozycji. Natomiast za ojca ideowego takiej książki należy uważać wojewodę wileńskiego Olbrachta Gasztołda.

¹¹ J. Lebedys, J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštis tekstas*, [In:] J. Lebedys, *Lituanistikos baruose*, Vilnius 1972, t. 1, s. 21–33.

¹² Sygn. II 1807.

Olbracht Gasztołd (ok. 1480–1539), o którym już pisaliśmy wspominając jego wartościową bibliotekę, nadawał kształt życiu kulturalnemu Litwy w pierwszej połowie XVI wieku. Właśnie z jego inicjatywy i pod jego kierownictwem powstał Pierwszy Statut Litewski (1529), który co prawda pozostał rękopiśmienny, lecz swoim demokratyzmem i tolerancją był, jak na owe czasy, bardzo odważny i nowatorski i doczekał się dwóch późniejszych wydań: w roku 1566 (rękopiśmienny) i w roku 1588 wydrukowany w Wilnie u Mammoniczów. Właśnie O. Gasztołd był inicjatorem sporządzenia kronik litewskich (Kroniki Bychowieckiej). On, wyjątkowo niezależny jako polityk, szczególnie interesował się językiem litewskim, toteż należy sądzić, że przyczynił się do dojrzewania idei drukowanej książki litewskiej. To właśnie on napisał list polecający do księcia Prus Albrechta w sprawie studiów za granicą Abrahama Kulwiecia.

Abraham Kulwieć (ok. 1510–1545), potomek szlachty litewskiej, pochodził z Kulwy (obecnie rejon jonawski), studiował na uniwersytecie w Krakowie, następnie w Wittenberdze, Lipsku i Sienie. Znał Marcina Lutra i Filipa Melanchtona. Słynął jako świetny znawca języków starożytnych (łaciny, greki, hebrajskiego). Po studiach na uniwersytetach zagranicznych w 1539 roku założył w Wilnie przy kościele św. Jana szkołę wyższą, która przygotowywała młodzież litewską do wstąpienia na uniwersytety. Szkoła liczyła około 60 uczniów. Jednakże z powodu panujących tu idei protestanckich w 1542 roku szkoła została zamknięta, a A. Kulwieć musiał emigrować z Wilna do Królewca. Spopularyzowany, często cytowany przez różnych badaczy list otwarty A. Kulwiecia do królowej Polski Bony Sforzy *Confessio fidei Abrahami Culvensis*, wydrukowany w 1543 roku w Królewcu, odzwierciedla sytuację ówczesnych intelektualistów, wyznawców protestantyzmu: *Sunt tuae maiestatis subditi multi Lithuani non vulgariter docti, qui omnes usui potuissent esse reipublicae. Sed mea calamitate deterriti, elegerunt sedes in Germania. [...] Sed dolet nobis omnibus, ita me Deus amet, clementissima domina, quod, cum optavimus nostris prodesse, nunc alienis prosumus*¹³. Na uniwersytecie w Królewcu A. Kulwieć kierował katedrą języka greckiego. Miał wspaniałe przygotowanie i wielkie zamiary, jednakże swoich planów nie zdążył zrealizować – zmarł młodo w 1545 roku. Znana jest jego prywatna biblioteka, słynna z dzieł humanistów. W opublikowanym katalogu¹⁴ biblioteki A. Kulwiecia pośród 78 książek¹⁵ znajduje się polski (*polonicus libellus*) oraz pruski (*prutenicus libellus*) katechizm.

¹³ *Jest sporo wielce uczonych litewskich poddanych Jej Mości, którzy mogliby być użyteczni dla państwa, jednak wystraszeni moim losem zamieszkali w Niemczech. [...] Jak Boga kocham, żal mi i nam wszystkim, że chcąc pracować dla nas wszystkich, pracujemy dla obcych. (Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preussen, Hrsg. von P. Tschackert. Bd. 3, Leipzig 1890, s. 57).*

¹⁴ T. Wotschke, *Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Litauens*, Altpreuussische Monatschrift 42, 1905, s. 189–190; *Lietuvijū literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, Vilnius 1957, s. 479–480.

¹⁵ M. Ročka twierdzi, że biblioteka była o wiele większa. Po przeanalizowaniu tematyki i autorów naliczył 88 książek. Zob. M. Ročka, *A. Kulviečio bibliotekos autoriai ir knygos*, Knygotyra 1970,

Współpracownikiem A. Kulwiecia oraz jego bezpośrednim pomocnikiem był Stanisław Rapagelanus (ok. 1500–1545) – pochodzący z Ejszyszek potomek szlachty litewskiej. Studiował na uniwersytecie w Krakowie razem z A. Kulwieciem i Jerzym Zabłockim. Jako podopieczny Albrechta Hohenzollerna wyjechał na studia do Wittenbergi. Tu w roku 1544 S. Rapagelanus, w obecności samego Marcina Lutra i Filipa Melanchtona, obronił pracę doktorską z zakresu teologii. Jako niezwykle zdolny, S. Rapagelanus od razu objął kierownictwo katedry teologii na uniwersytecie w Królewcu i zabłysnął swoimi wykładami. Albrecht Hohenzollern cenił go bardzo i często odwiedzał. Niestety, temu człowiekowi o szczególnych zdolnościach, nazywanemu przez współczesnych *vir clarissimus*, nie sędzone było długo żyć. W elegii Bernarda Holtorpijusa, napisanej na jego pogrzeb, są takie oto strofy, wykute później na jego grobie: *Vir iacet hic ingens, Lithuaniae gloria gentis / Qui Stanislai nomine dictus erat*¹⁶.

Trzecią osobą powiązaną ideowo z M. Mażvydasem i współpomysłodawcą pierwszej książki litewskiej był Jerzy Zabłocki (ok. 1510–1563) – szlachcic z Zabłocia (obecnie Białoruś). Studiował w Krakowie (razem z A. Kulwieciem i S. Rapagelanusem) oraz w Wittenberdze. Razem z A. Kulwieciem w 1542 roku przeniósł się z Wilna do Królewca. Był nauczycielem dzieci magnatów litewskich, towarzyszył młodzieńcom w drodze na studia do uniwersytetów zachodnich. Dzięki temu zasłynął i stał się popularny, był ceniony zarówno przez Albrechta Hohenzollerna, jak też przez polityków litewskich, m.in. Mikołaja Radziwiłła Czarnego. W pierwszej książce litewskiej znajduje się jedna przełożona przez niego pieśń.

Zatem w pierwszej połowie XVI w. zaistniały warunki, w jakich drukowana książka litewska nie mogła się nie pojawić. Martynas Mażvydas jedynie zrealizował to, do czego on i jego ideowi współpracownicy długo się przygotowywali i czego tamci po prostu nie zdążyli zrobić.

Nie będziemy się tu zajmowali szczegółową analizą biografii i twórczości M. Mażvydasa – nie jest to cel niniejszego artykułu, tym bardziej, że na ten temat opublikowano niemało materiałów, w tym poważnych dzieł, również w językach obcych¹⁷. Przypomnimy pokrótce najważniejsze daty z jego życia i prace Mażvydasa, by zatrzymać się przy aspektach czysto księgoznawczych: przy więziach wydawniczych polskich i litewskich zwolenników reformacji w Królewcu w cza-

t. 1, s. 115–128; T. Wotschke, *Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Litauens*, Altpreuussische Monatschrift 42, 1905, s. 189–190. Zob. również H. Barycz, *Wizerunek humanisty-różnowiercy. Literacko-wyznaniowa biografia Abrahama Kulwiecia*, Roczniki Biblioteczne 14, 1970, s. 27–52.

¹⁶ *Tutaj spoczywa sławny mąż, chluba narodu litewskiego, imieniem Stanisław (Stanislovas Rapalionis*, opr. E. Ulčinaite, J. Tumelis, Vilnius 1986, s. 234).

¹⁷ S. Stang, *Die Sprache des Litauischen Katechismus von Mażvydas*, Oslo 1929; G.B. Ford, *The old Lithuanian Catechism of M. Mażvydas (1547)*, Assen 1979; Z. Zinkevičius, *The History of the Lithuanian Language*, Vilnius 1996; *Martynas Mażvydas and old Lithuania: Collection of papers*, Vilnius 1998.

sie ukazania się książki M. Mažvydasa oraz przy zagadnieniu nakładu książek M. Mažvydasa.

Martynas Mažvydas urodził się między 1510 a 1520 rokiem, prawdopodobnie na południowej Żmudzi (tak na podstawie używanej w jego książkach gwary ustalił dialektolog prof. Z. Zinkevičius). Od wczesnych lat młodzieńczych opowiedział się po stronie reformacji. W latach 1539–1542 mógł nauczać w Wilnie w szkole A. Kulwiecia. Po jej zamknięciu był prześladowany przez zwierzchnictwo kościoła katolickiego i najprawdopodobniej więziony (w jednym ze swoich listów do Albrechta Hohenzollerna nazywa siebie „protomartyr”). W liście z 8 czerwca 1546 roku książkę Prus Albrecht Hohenzollern zaprosił go do Królewca. Jesienią tego samego roku Mažvydas wstąpił na uniwersytet w Królewcu. Był podopiecznym i protegowanym księcia. Wkrótce po rozpoczęciu studiów, na początku 1547 roku, M. Mažvydas oddał do druku przygotowaną przez siebie pierwszą książkę litewską. Stopień bakałarza zdobył w ciągu niecałych dwóch lat, toteż przypuszcza się, że albo przed przyjazdem do Królewca gdzieś studiował, albo że był wyjątkowo zdolny, jednakże konkretnych informacji na ten temat na razie nie posiadamy. Uniwersytet ukończył 5 kwietnia 1548 r. Od r. 1549 aż do śmierci (21 maja 1563 r.) był księdzem w kościele ewangelicko-luterańskim w Ragnecie (obecnie Nieman, w rosyjskim obwodzie kaliningradzkim), awansował na archidiakona, kierował szkołą parafialną.

Omawiając królewiecki okres życia Martynasa Mažvydasa należałoby nieco uważniej przyrzeć się związkom twórców pierwszej książki litewskiej z mieszkającymi w owym czasie w Królewcu polskimi działaczami kultury – Janem Maleckim i Janem Seklucjanem, wydającymi polskie książki protestanckie, tym bardziej, że niedawno w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk został odnaleziony egzemplarz katechizmu J. Seklucjana z 1545 r.

Martynas Mažvydas, jak już wspominaliśmy, przybył do Królewca w lipcu 1546 roku; w sierpniu wstąpił na uniwersytet w Królewcu. Natomiast pierwsza książka litewska wyszła z druku 8 stycznia 1547 roku – tak głosi strona tytułowa książki. (*Catechismusa prasty szadei...*, Królewiec, Jan Weinreich). Czy w owych czasach książka mogła tak szybko – za mniej niż pół roku – zostać przygotowana do druku i wydana? Przecież nawet w naszych czasach książki nie są wydawane tak szybko. Prawdopodobnie gotowe teksty i ich rękopisy M. Mažvydas przywiózł już z Wilna. Część z nich była widocznie przygotowana przez jego poprzedników, w owym czasie już nieżyjących – A. Kulwiecia i S. Rapagelanusa.

Wiele wątpliwości budziła też prawdziwa data wydania książki. Do dziś jest to przedmiotem sporów badaczy M. Mažvydasa. Litwini mieszkający w owym czasie w Prusach Wschodnich, w tzw. Małej Litwie, nazwą miesiąca stycznia oznaczali listopad albo grudzień. Należałoby wówczas sądzić, że katechizm M. Mažvydasa był wydrukowany nie w styczniu 1547 roku, lecz w grudniu 1547 r., zatem czas od początku przygotowań książki do wydania aż do jej ukazania się w druku wydłużyłby się do półtora roku – to zaś wygląda bardziej prawdopodobnie. Poza tym niektóre, zawarte w książce M. Mažvydasa, pieśni tłumaczone są z wielkiego katechizmu Jana Seklucjana (*Catechismus to jest nauka najprzedniejsza*), który

był wydany w czerwcu 1547 roku, a jego śpiewnik (*Pieśni duchowne a nabożne nowo zebrane i wydane*) – w sierpniu 1547 r. W 1929 roku językoznawca norweski i badacz M. Mažvydasa Ch. Stang wysunął hipotezę, że katechizm M. Mažvydasa został wydany w grudniu 1547 roku¹⁸. Stang jako pierwszy zwrócił uwagę na niezgodność nazw miesięcy w Wielkiej i Małej Litwie. Argumentacji tej przeczy załączona w książce M. Mažvydasa pieśń *Litanija naujai suguldyta* (w przekładzie J. Zabłockiego), w której życzy się zdrowia księciu Albrechtowi i jego żonie księżnej Dorocie. Ta zaś zmarła 11 kwietnia 1547 roku. Otóż zamieszczenie owej pieśni z życzeniami dla już zmarłej księżnej wydaje się bardzo nielogiczne. Toteż obecnie część badaczy (J. Palionis, J. Karaciejus) przychyliła się do sugestii Ch. Stanga: w języku Lietuwninków z Małej Litwy zarówno w XVI, a nawet XIX wieku styczeń oznaczał gruzdzień, zatem książka została wydana w końcu 1547 roku¹⁹. Inni badacze (A. Jovaiias, Z. Zinkevičius) skłaniają się ku pierwszej dacie, oficjalnie umieszczonej na stronie tytułowej, alogiczności zaś, które się znalazły w pieśni, uważają za wystarczająco przekonujący argument dla datowania książki.

Co do tekstów z katechizmu J. Seklucjana to uważa się, że najprawdopodobniej M. Mažvydas posłużył się rękopisami J. Seklucjana albo po prostu jego drukowanymi pracami. Skłaniamy się ku tezie, że katechizm M. Mažvydasa był równocześnie przygotowywany i drukowany²⁰. Oczywiście zarówno J. Seklucjan, jak J. Malecki drukujący w Królewcu swoje książeczki w języku polskim, dobrze się znali i utrzymywali stosunki z twórcami książki litewskiej – A. Kulwieciem, S. Rapagelanusem, M. Mažvydasem. Np. M. Mažvydas korzystał również z polskiego katechizmu Jana Maleckiego (rywała J. Seklucjana) z 1546 roku²¹. Taka współpraca była całkowicie zrozumiała i konieczna. Wymienionych tu litewskich i polskich działaczy łączyły nie tylko wspólne studia w Wittenberdze czy patronat księcia Albrechta, najważniejsze były wspólne poglądy humanistyczne, podobne plany przyszłych prac. Rzeczowym dowodem ich owocnej współpracy może posłużyć przypadkowo odnaleziony²² w bibliotece Litewskiej Akademii Nauk latem 1997 roku w czasie porządkowania rezerwowego funduszu biblioteki egzemplarz katechizmu J. Seklucjana z poprawkami J. Maleckiego, wysłany S. Rapagelanusowi.

Katechizm Jana Seklucjana (ok. 1510–1578), *Katechizmu text prosti dla prostego ludu*, został wydany w 1545 roku w Królewcu, w drukarni Johanna Weiricha, w tej samej co pierwsza książka litewska – nieduża książeczka formatu 8, mająca zaledwie 16 stron, przez dłuższy czas *de visu* nie była uznawana przez

¹⁸ Ch. Stang, *Die Sprache des Litauischen Katechismus von Mažvydas*, Oslo 1929.

¹⁹ J. Karaciejus, *The first book and its addressee*, [In:] *Martynas Mažvydas and old Lithuania: collection of papers*, Vilnius 1998, s. 164; J. Palionis, *Kada iaspausdintas M. Mažvydo Katekizmas?*, *Lietuvos aidas* z 22 I 1997, s. 17.

²⁰ A. Jovaiias, *Martynas Mažvydas: pirmosios lietuviakos knygos parengėjas*, Kaunas 1996, s. 88.

²¹ Ibidem.

²² Sygn. L–16/61.

polskich bibliografów. W tomie 29 *Bibliografii Polskiej* Karola Estreichera, wydanej w 1929 roku, nie jest podana żadna biblioteka, w której znajdowałby się egzemplarz tej książki, jednakże już wtedy przypuszczano, że może ona być w Królewcu. Polski uczone S. Rospond wskazał, że katechizm J. Seklucjana z 1545 roku z poprawkami J. Maleckiego przed wojną był w Państwowym Archiwum Prus w Królewcu²³. Skrytykowany przez J. Maleckiego i jego ręką poprawiony jeden egzemplarz książeczki J. Seklucjana był wysłany do S. Rapagelanusa. Ten bowiem popierał i bronił J. Seklucjana. W jednym ze swoich listów S. Rapagelanus tak pisał o J. Seklucjanie: [...] *si quis ausus fuerit Seclutiani catechismum calumniari, ego, quantum possum, defensurus sum, quod sciam illum hominem propriis sumptibus, tamen tantum, ut prosit suis, laborare*²⁴. F.W. Neumann w swoim studium²⁵ podał nawet sygnaturę katechizmu Nr 784 II. Reasumując powyższe fakty, kierowniczką Działu Starodruków Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk tak scharakteryzowała odnaniezoną w 1997 roku książeczkę J. Seklucjana: „[...] katechizm jest oprawiony razem z kazaniem G.E.S. Henniga *Predigt bei dem wieder erneuerten Gottesdienst in der Lobnichtschen Pfarr-Kirche...* (Königsberg [1808]) w dwóch egzemplarzach i z książką tego samego autora *Feier des ersten Januars 1801 in der Kirche zu Schmauch...* (Elbing [1801]) oraz dwiema XVIII-wiecznymi książkami: *Vermehrtes Verzeichniss der Jubellehrer lateinischer Schulen...* (Königsberg 1782) i *Ein Paar Anmerkungen über das Schreiben des ... D. Stark ...* autorstwa G. Ch. Pisanskiego (Königsberg und Weymar 1782). Na grzbiecie obwoluty pozostały części nalepki z cyframi 78, w dole zaś – II. Należy przypuszczać, że w miejscu zniszczonej części nalepki była podana przez F. W. Neumanna cyfra 4. Poza tym zachowane w książce pieczętki świadczą o tym samym, wskazywanym przez wszystkich, miejscu przechowywania – Preussisches Staatsarchiv in Königsberg. Niestety długie wieki i niezbyt odpowiednie warunki przechowywania mocno odbarwiły wpisy dokonane ręką. [...] z innych licznych poprawek pozostały ledwo widoczne, od wilgoci rozlane ślady atramentu”²⁶. Do biblioteki Litewskiej Akademii Nauk katechizm J. Seklucjana trafił po II wojnie światowej wraz z innymi książkami z bibliotek i archiwów Królewca.

Ogółem Martynas Mažvydas zostawił po sobie sześć książek. Oprócz już wspomnianego katechizmu (*Catechismusa prasty szadei...*), w którym znajduje się pierwszy wierszowany tekst w języku litewskim (przedmowa *Knigielis paczias byla...*),

²³ Jan Seklucjan, *Wybór pism*, oprac. S. Rospond, Olsztyn 1979, s. 29.

²⁴ *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preussen*, Hrsg. P. Tschackert. Bd. 3, Leipzig 1890, s. 91–92; *Stanislovas Rapolionis*, opr. E. Ulcinaite, J. Tumelis, Vilnius 1986, s. 159–160.

²⁵ F. W. Neumann, *Studien zum polnischen frühreformatorisches Schriftum*, t. 1 *Die Katechismen von 1545 und 1546 und die Polemik zwischen Seklucjan und Maletius*, Lepizig 1941, s. 7 (= Slawisch-Baltische Quellen und Forschungen, H. 11).

²⁶ D. Narbutiene, *Jano Seklucjano katekizmas Lietuvoje*, [In:] *Lietuviskos knygos metai = Year of the Lithuanian book = Jahr des Litauischen Buches*, CD-ROM. Vilnius 1998. URL: FVAtpindziai\Ledidiniai\narbut\l\l.htm

elementarz i śpiewniczek, w roku 1549 w Królewcu, w tej samej drukarni H. Weiricha została wydana *Giesme S. Ambraszejiaus*. W rzeczywistości do książki załączono nie jedną, lecz trzy pieśni, później przedrukowane w śpiewniku M. Mažvydasa. Jedyne znany egzemplarz tej książki znajduje się w bibliotece Polskiej Akademii Nauk w Kórniku²⁷. W 1559 roku w Królewcu w drukarni J. Daubmanna została wydrukowana *Forma chrikstima...* Jest to pierwsza litewska agenda. Jedyne jej egzemplarz znajduje się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu²⁸. Już po śmierci M. Mažvydasa ukazały się *Giesmes chrikszoniskas...* Część pierwsza tego śpiewnika wyszła w Królewcu w drukarni J. Daubmanna w roku 1566, druga – tamże w 1570 roku. Obie części śpiewnika przygotował kuzyn M. Mažvydasa, kontynuator jego prac Baltramiejus Vilentas (ok. 1525–1587). Niestety nie dochował się ani jeden egzemplarz tego śpiewnika. Przed II wojną światową książka ta znajdowała się w Królewieckim Archiwum Państwowym. Obecnie korzystamy z faksymilowego przedruku tego śpiewnika wydanego w 1922 roku w Kownie i w 1923 roku w Heidelbergu. W Królewcu w drukarni G. Osterbergera w 1589 roku został wydany *Paraphrasis*. Jest to popularne tłumaczenie modlitwy *Ojcze nasz*. Ponieważ książeczką ta była wydana razem ze śpiewnikiem innego działacza kulturalnego Małej Litwy – Jonasa Bretkunasa (1536–1602), uważa się, że to on jest jej twórcą. Jedyne egzemplarz tej książki znajduje się w bibliotece uniwersyteckiej w Uppsali²⁹. Znanych jest trzynastę listów Martynasa Mažvydasa: jeden pisany do Bretschneidera, rektora uniwersytetu w Królewcu; inne – do księcia Prus Albrechta Hohenzollerna. Wszystkie listy pisane są w języku łacińskim. Obecnie znajdują się one w Tajnym Archiwum Państwowym Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego (przed II wojną światową były przechowywane w Państwowym Archiwum w Królewcu). Poza tym znana jest książka z wpisem M. Mažvydasa. Odnalazł ją N. Feigelman wśród paleotypów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego³⁰. Zawiera ona rękopiśmienny wpis na stronie tytułowej (Josephus Flavius. *Opera*. Coloniae Agrippinae 1524) w pierwszej części woluminu: *M. Mossuid sibi et suis comparavit*. Jest to typowa ówczesna formułka własnościowa określająca posiadacza książki. Tak zaznaczało swoje książki wielu ludzi owych czasów. Na przykład dokładnie taki sam napis widnieje na książce należącej do tłumacza pieśni litewskich Aleksandra Raduniusza (ok. 1526–1583), współczesnego M. Mažvydasa: *Alexsander Radunius sibi et suis comparavit*³¹. Wpis Martynasa Mažvydasa w tej książce świadczy też o innym bardzo ważnym fakcie: posiadał on własną bibliotekę. W liście do Albrechta Hohenzollerna M. Mažvydas pisał: *Nam quo sustentem me in via, deinde quo satisfaciam in diversorio, nihil habeo, nisi libros*

²⁷ Bibl. Kórn. Cim.O.279.

²⁸ BUT.Pol.6.II.190.

²⁹ Sygn. 123.322.

³⁰ N. Feigelmanas, *M. Mažvydo autografas universiteto bibliotekoje*, Literatura ir menas z 13 VI 1981, s. 16.

³¹ N. Feigelmanas, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius 1975, s. 38, 40.

*meos, quibus opus habeo ad docendas oves Christi, opignorem vel divendam*³². Pochodzenie książki M. Mażvydasa z ową zapiską wskazuje, że zostawił on ją swemu następcy Augustinasowi Jamantasowi, a po jego śmierci w 1576 roku trafiła ona do innego właściciela. Jak wróciła ona do Wielkiej Litwy, nie wiadomo. Wiemy tylko, że w XVIII wieku książka była już w klasztorze karmelitów w Grodnie. Wskazuje na to rękopiśmienny napis: *Conuentus Grodnensis Carmelitarum Discalciatorum*. Klasztor ten w 1845 roku w okresie władzy carskiej został zamknięty, a większość książek z jego biblioteki przewieziono do Wileńskiej Biblioteki Publicznej.

Inny autograf Martynasa Mażvydasa to jego podpis na deklaracji protestu księży na królewieckim synodzie 1554 r. potępiającym osiandryzm³³; ów dokument jest przechowywany w Tajnym Archiwum Państwowym Pruskiego Dziedzictwa Kulturowego.

Jak więc widzimy, prawie wszystkie dzieła M. Mażvydasa zachowały się w jednym egzemplarzu. Obecnie znane są dwa egzemplarze pierwszej książki litewskiej: w bibliotekach uniwersyteckich w Wilnie i Toruniu. Do II wojny światowej znany był jedyny egzemplarz pierwszej książki litewskiej znajdujący się w bibliotece uniwersyteckiej w Królewcu. Właśnie z niego językoznawca Jurgis Gerulis (1888–1945) sporządził i w 1922 roku w Kownie oraz w 1923 r. w Heidelbergu opublikował faksymilowe wydanie dzieł M. Mażvydasa. Po II wojnie światowej uważano, że oryginał zaginął, dopóki nie okazało się, że wraz z innymi książkami z biblioteki uniwersyteckiej w Królewcu trafił do biblioteki uniwersyteckiej w Toruniu³⁴, gdzie jest do dziś. Zupełnie nieoczekiwanie drugi egzemplarz tej książki został odnaleziony w 1956 roku. Ówczesny dyrektor Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego Lew Władimirow (1912–1999) w okresie chruszczowskiej polityki „odwilży” rozpoczął akcję rewindykacji dawnych książek Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego, po zamknięciu Uniwersytetu Wileńskiego w 1832 r. wywiezionych do różnych miast Rosji. Akcja ta, nie mająca precedensu, była bardzo pomyslna: Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w owym czasie z Kijowa, Charkowa, Petersburga, Moskwy odzyskała 13 tys. bardzo wartościowych XVI–XVIII-wiecznych druków. Rzecz jasna szukano też *Katechizmu* M. Mażvydasa. Zupełnie przypadkowo, latem 1956 roku, profesor S. Borowoj, korzystający gościnnie z Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego poinformował, że widział książkę M. Mażvydasa w Odessie. Wiadomość była bardzo niespodziewana. Do Odessy „na zwiady” została wysłana profesor Uniwersytetu Wileńskiego Z. Feigenbergaite-Haltzerie-

³² *Naprawdę nic nie mam z czego mógłbym wyżywić się w podróży i zapłacić w zajeździe, chyba że zastawiłbym lub sprzedał swoje książki, które będą mi potrzebne, gdy będę nauczał owieczki pańskie (Martynas Mażvydas: Primoji lietuviaka knyga, Vilnius 1974, s. 256).*

³³ J. R. Fligge, *Herzog Albrecht von Preussen und der Osiandrysmus 1522–1568*, Bonn 1972, s. 1057. Za informację o tym autografie dziękujemy pracownikowi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu p. dr. Witoldowi Armonowi.

³⁴ BUT.Pol.6.II.189.

ne. Rzeczywiście wśród paleotypów Biblioteki Publicznej miasta Odessy znalazła ona kartę biblioteczną książki M. Mažvydasa, jednakże samej książki jej nie przyniesiono. Była ona wypożyczona jakiemuś czytelnikowi (!). W drodze wymiany na egzemplarz Litewskiego Statutu z 1588 r. i atlas A. Orteliusza z 1570 r. Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego aktem z 9 stycznia 1957 r. otrzymała od Odeskiej Biblioteki Publicznej egzemplarz pierwszej książki litewskiej³⁵. Jak książka trafiła do Odessy? Biblioteka Publiczna w Odessie powstała na bazie biblioteki słynnego rosyjskiego bibliofila hrabiego Woroncowa. Właśnie do jego biblioteki ta książeczka była kupiona w 1869 roku w Berlinie w antykwariacie Aschera za 45 talarów (świadczy o tym rękopiśmienny wpis na wklejce książki). Tak oto Litwa nabyła egzemplarz swojej pierwszej książki w języku litewskim.

Jubileusz z okazji 450. rocznicy pierwszej książki litewskiej M. Mažvydasa stał się ważnym wydarzeniem w życiu kulturalnym Litwy. Już w 1987 roku był sporządzony program obchodów rocznicy Pierwszej książki litewskiej. Jednakże aż do odrodzenia niepodległości Litwy w 1990 roku nic konkretnego nie zrobiono. Dopiero w 1991 roku Prezydium Rady Najwyższej Republiki Litewskiej powołało państwową komisję do spraw tego jubileuszu. Rozporządzeniem Sejmu Republiki Litewskiej z 1995 roku została ona wznowiona. W 1996 roku Sejm zatwierdził przewodniczącego państwowej komisji do spraw obchodów 450. rocznicy pierwszej książki litewskiej. Został nim Przewodniczący Sejmu Republiki Litewskiej Vytautas Landsbergis. Komisja, w skład której weszli przedstawiciele Sejmu i Rządu, ludzie nauki i sztuki, kierownicy instytucji kulturalnych, bibliotek, litewskiego kościoła ewangelicko-luterańskiego, ogółem 38 członków, pracowała bardzo intensywnie.

Rozporządzeniem Sejmu Republiki Litewskiej rok 1997 był ogłoszony rokiem książki litewskiej. Rocznica pierwszej książki litewskiej decyzją UNESCO została włączona do kalendarza najważniejszych dat kultury światowej lat 1996–1997. Został sporządzony *Państwowy program obchodów jubileuszu 450-lecia Pierwszej książki litewskiej Martynasa Mažvydasa*. Do jego zrealizowania w latach 1996–1998 z budżetu Republiki Litewskiej wydzielono 2 831 000 litów. Program objął momenty uwiecznienia pamięci M. Mažvydasa (został odsłonięty pomnik M. Mažvydasa w Kłajpedzie, popiersie pomnikowe w Bibliotece Narodowej im. M. Mažvydasa w Wilnie, wydano jubileuszowy medal, monetę, wystawiono spektakl, zorganizowano międzynarodową wystawę ekslibrisów, nakręcono film dokumentalny i in.), wystawy (biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego z własnych funduszy przygotowała reprezentacyjną wystawę *Dawna książka litewska XVI–XVIII w.* i ekspozycję ją w siedzibie UNESCO w Paryżu, w Państwowej Bibliotece w Berlinie i w bibliotece uniwersyteckiej w Tartu, obwoźne wystawy poświęcone temu jubi-

³⁵ Szerzej o tym zob. A. Braziūnienė, *Kaip Mažvydas grižo i Vilnių*, *Literatura ir menas* z 4 I 1997, s. 3, 10.

leuszowi były eksponowane w skupiskach Litwinów w 12 miastach Stanów Zjednoczonych i Kanady), publikacje pomników piśmiennictwa XVI–XVIII w. i badań nad nimi, prace oraz imprezy poświęcone popularyzacji książki.

Wydano 35 poważnych dzieł naukowych sfinansowanych przez program. Zorganizowano poświęcone jubileuszowi międzynarodowe konferencje naukowe (międzynarodowy kongres bałtystów, międzynarodowa konferencja księgoznawcza, Czytania Mażvydasas w Wilnie i in.). Konferencje i seminaria poświęcone jubileuszowi zorganizowano w Pradze, Toruniu³⁶, Helsinkach, Waszyngtonie, w Lampertheim, Tallinie. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Litewskiej organizowało imprezy jubileuszowe w 17. przedstawicielstwach dyplomatycznych w krajach Europy oraz Północnej i Południowej Ameryki. Wyznaczono nagrodę imienia M. Mażvydasas za badania naukowe nad dawnym piśmiennictwem litewskim. Jej laureatem został bałtysta niemiecki Jochen Range. W okresie 1993–1997 ustanowiono stypendium M. Mażvydasas i wyznaczono nagrody dla studentów wyróżniających się w dziedzinie badań księgoznawczych.

Zatroszczono się o zachowanie dziedzictw kultury w Małej Litwie (obecnie obwód kaliningradzki w Rosji), gdzie powstała pierwsza książka litewska. Choć oficjalni przedstawiciele władz Litwy i obwodu kaliningradzkiego z trudem znajdowali wspólny język, mimo to odsłonięto dwie tablice pamiątkowe poświęcone M. Mażvydasasowi: na uniwersytecie w Królewcu, gdzie się uczył i na ścianie kościoła w Ragnecie (obecnie Nieman), gdzie był pastorem.

Całą pracę komisji państwowej podsumowało specjalne wydanie, w którym zamieszczono dokumenty, bibliografię (w której zarejestrowano 1339 publikacji), kronikę obchodów jubileuszu³⁷.

Jak stwierdził sekretarz komisji państwowej, kierownik Katedry Księgoznawstwa Uniwersytetu Wileńskiego, prawdziwy *spiritus movens* imprez jubileuszowych prof. D. Kaunas: „Dzisiaj bez wątpliwości można stwierdzić, że okno na świat, uchylone książce litewskiej przez UNESCO, otworzyliśmy do końca. To, że komisja państwowa produktywnie wykorzystwała sytuację i niekiedy pozyskała więcej uwagi społeczeństwa zagranicznego niż nasi politycy czy przedsiębiorcy, ukazują liczne i przychylne odgłosy. Widocznie nie są próżne w tym czasie słyszane słowa obcokrajowców, że litewska książka i kultura była dla nich odkryciem Litwy³⁸. Święto książki rozjaśniło naszą codzienność, pobudziło i zachęciło do odnowy duchowej, odświeżając korzenie i gałęzie drzewa litewskiej myśli”³⁹.

³⁶ Zob. m.in. Axel E. Walter, *Die Anfänge des litauischen Schrifttums im 16. Jahrhundert im Zeichen von Reformation und Humanismus – Ein Beitrag zur Geschichte des Protestantismus im Herzogtum Preußen*, [In:] *Ständnische und religiöse Identitäten in Mittelalter und frühen Neuzeit*, Hrsg. von S. Kwiatkowski u. J. Małłek, Toruń 1998, s. 209–229.

³⁷ *Pirmosios lietuviakos knygos sukaktis: Dokumentai, bibliografija, kronika*, Vilnius 1998.

³⁸ *Ibidem*, s. 24.

³⁹ *Ibidem*, s. 18.